

DOI: <http://dx.doi.org/10.17243/mavk.2025.005>**A GÓLYÁK (*Ciconia* spp.) VADÁSZATÁNAK TÖRTÉNETE MAGYARORSZÁGON****Bende Attila¹ & Bozó László²**

¹ Soproni Egyetem, Erdőmérnöki Kar, Vadgazdálkodási és Vadbiológiai Intézet
University of Sopron, Faculty of Forestry, Institute of Wildlife Management and Wildlife Biology,
H-9400 Sopron, Bajcsy-Zsilinszky út 4., Hungary
bende.attila@uni-sopron.hu

² Független kutató, H-5744 Kevermes, Battonyai u. 10.
bozolaszlo91@gmail.com

ABSTRACT

BENDE, A. & BOZÓ, L. (2025): HISTORY OF THE HUNTING OF THE STORKS (*Ciconia* spp.) IN HUNGARY. – *Hungarian Small Game Bulletin* 17: 197–204. DOI: <http://dx.doi.org/10.17243/mavk.2025.005>

The Storks were „the bird of the people”, yet even at the end of the 19th century, the two species were still considered economically harmful birds. This was somewhat compensated for by their role in people's lives, but even leading ornithologists did not dispute that they could cause damage to wildlife management and agriculture. However, they stressed the importance of moderation, and perhaps this is the reason why Hungary has not gone as far as Germany, where a shooting fee was paid for the storks. Since the Black Stork (*Ciconia nigra* L.) nested in undisturbed forests, the White Stork (*Ciconia ciconia* L.) was the most common species to be targeted for damage. In 1906 they were protected by law, but this did not prevent everyone from killing them. Even in the mid-20th century, there are reports of this happening. National hunting bag data from 1907 to 1909 suggest that they were shot in all parts of the country, but the focus of killing was on the Southern Hungarian Plains.

KEYWORDS: Stork hunting, White Stork (*Ciconia ciconia*), Black Stork (*Ciconia nigra*), ethnoecology

KULCSSZAVAK: gólya vadászat, fehér gólya (*Ciconia ciconia*), fekete gólya (*Ciconia nigra*), etnoökológia

1. BEVEZETÉS

A gólyáknak két fajuk, a fehér gólya (*Ciconia ciconia* L.) és a fekete gólya (*Ciconia nigra* L.) a XIX. században is elterjedt fészkelő volt a Kárpát-medencében. Előbbi akkor is az ember közelségében fészkel, míg utóbbi a zavartalan erdőségek madara volt (CHERNEL 1899), azonban megítélésük nagyban eltért a maitól. Bár CHERNEL ISTVÁN azt írja, hogy „*alig van nálánál népszerűbb szárnyasunk. Szeretik, sőt tisztelik őt széles e hazában, akár a fecskét, vagy tán még jobban. Nem kutatják: érdemes-e arra, hogy megbecsüljék? A közfelfogás megingathatatlanul az: hogy a gólya »tisztítja a határt mindenféle férgek, kígyóktól, békáktól« s ezért, meg mert »szerencsét hoz a háznak«, melyre fészket rakott soha senki bántani ne merje. Jaj annak, ki gólyát lő! A nép sok helyen az ilyen vadászt képes volna agyonütöni. De miért is nőtt annyira a magyarság szívéhez? [...] odaszokott az ember háztájához, ott bizalmasodik fészke a kéményen, az akoltető végén, a boglya tetején és mert nélküle hiányoznék az Alföldből egy eredeti, szükséges vonás.*”

Számos költőnket megihlettek – többek között BENICZKY PÉTER, PETŐFI SÁNDORT és TOMPA MIHÁLYT is – s a fentiek ellenére mégis több száz példány került puszkavégre évente a történelmi Magyarország területén. Ennek oka a gólyák károsnak ítélt voltában gyökerezett, bár korántsem volt egységes e vélekedés (BREHM, 1904).

Szakmai körökben vita tárgyát képezte, hogy vajon milyen mértékben káros a fehér gólya az apróvadra nézve, míg ritkább, emberkerülő rokona, a fekete gólya nem igazán jelentett veszélyt sem az apróvadra, sem a halakra, mégis puszkavégre kerülhetett (LAKATOS 1905). E fajoknak semmilyen vadászati értéket nem tulajdonítottak, trófeájuk nem volt, tollaik nem

képviseltek jelentős értéket, így kereskedni sem kereskedtek velük, ezért speciális vadászati módjaik sem alakultak ki.

2. ANYAG ÉS MÓDSZER

A gólyák egykori Kárpát-medencei vadászatának értékeléséhez a magyarországi vadászati és madártani szakirodalom mellett az egyéb periodikákban és monográfiákban megjelent tanulmányokat használtuk fel (LÉVÁRDI 1886, ANONIM 1890, 1894, 1896a, 1896b, 1898a, 1898b, 1899, 1903, 1964, BOROS 1890; CHERNEL 1899, HORVÁTH 1902, BREHM 1904, LAKATOS 1905, ROTHERMUNDT 1906, FEKETE 1935). Ezeket a forrásokat a BEDŐ ALBERT által 1884-ben indított és a FARAGÓ (2009) által közreadott terítékstatisztikák adataival egészítettük ki. Először a fajkör általános megítélését, gyérítésük okait és módjait, majd vadászidényüket és természetvédelmi státuszukat mutattuk be. Ezt követően írtunk a háznál tartott szelíd gólyákról és néhány néprajzi adatot is közöltünk.

Az országos terítékek tér- és időmintázatát az 1907 és 1909 közötti 3 év összesített vármegyei terítékadataként ábrázoltuk gyakorisági térképeken az ArcGIS10.3 térinformatikai program segítségével. Végül megemlítettünk néhány regionális terítékadatot is.

3. EREDMÉNYEK

3.1. A GÓLYÁK MEGÍTÉLÉSE ÉS GYÉRÍTÉSE

A gólyák esetében vadászati érték híján a gyérítés a helyesebb terminológia. E fajkör ambivalens megítélése okán sajnos nagy számban került puszkavégre a XIX–XX. században a vadat mindentől óvni akaró vadászok keze nyomán. Ezt azonban ne napjaink jogszabályi környezetének és madárvédelmi viszonyainak tükrében, hanem az adott kor viszonyainak ismeretében értékeljük.

A fehér gólya akkoriban is a nép madara volt, azonban ahogy CHERNEL (1899) fogalmazott, *„nem egészen az az ártatlan szent madár ő, mint a minék a legtöbbben tartják.”* „Bűne” az volt, hogy a fácán- és fogolycsibéket, és minden egyéb földön fészkelő madarat megfogott úgy a határban, mint az udvarokon, de a nyúlfiakat sem kímélte. *„[...] a gólya a vadászatra nézve határozottan kártékony, az már teljesen be van igazolva...”* (ANONIM, 1890).

CHERNEL ISTVÁN azonban mértékletességre intette a kor vidéki emberét, hogy ne essen túlzásba a gólyák irtása terén, mint tették azt Németországban, ahol lődíjat tűztek ki e madarakra (CHERNEL 1899, BREHM 1904). Gyérítését csak ott tartotta megengedhetőnek, ahol a *„vadóvársra, tenyésztésre kiváló gondot fordítanak, hol az apró szárnyasvad: fácán, fogoly, fűrj stb. a fő vadnem, éppen csak tűrni lehet a gólyát, de valamire való szaporodását meg nem engedhetjük”*. Röggvest hozzáfűzi, hogy *„az ugyan, hogy túlságos nagy mértékben károsítója volna e szárnyasoknak – mint sok vadász képzelme s egyes esetektől általánosan ítélkező véleménye mondja – nem felel meg a valóságnak”* (BREHM 1904). A faj megítélése a vadászok körében igencsak szélsőséges volt. HONI ISTVÁN – LÉVÁRDI írói álnéven – így fogalmaz: *„Sok ártatlannak tartott, oltalomban részesített állatról, melyet veszedelmesnek nemcsak nem tartottunk, de a melyet képzelt hasznosságánál fogva óvtunk, a figyelmes kutató beigazolta, hogy ezek vagy egy vagy más irányban valóságos rablók”* (LÉVÁRDI, 1886). Természetesen a gólya is ezek közé tartozott (ANONIM 1890), így egyes szakírók hosszasan értekeztek a faj kártékonyaságáról. BOROS (1890) is egyetértett a károosság kérdésével, ugyanakkor mivel túlszaporodva sehol sem volt, és jelenlétével mezőgazdasági hasznót is hajtott, így *„ki volt békülve”* vele. Különösen érzékenyen érintette a parasztokat, ha háziállataikban (ANONIM ,1894, 1898a; ROTHERMUNDT, 1906) vagy a vadászokat, ha a vadban (ANONIM 1896a, 1896b, 1898b, 1899, HORVÁTH 1902, ROTHERMUNDT 1906) okozott kárt. Az ez idő tájt már zajló

táplálkozástani vizsgálatok is arra az eredményre jutottak, hogy a gólya legtöbb esetben valóban hasznos állatokat fogyaszt, ami nyilvánvalóan tovább rontott a megítélésükön (ANONIM 1903).

A fekete gólya vadászatát LAKATOS (1905) külön tárgyalta. *„Ha telepedésre jelentkezik, meg kell várni, míg letojik, ekkor a fészken nem nagy mesterség elejteni; különben pedig ha fészke hozzáférhetetlen volna, lesen várjuk puska elé, megelőzőleg azonban huzási irányát kell kitanulmányozni. Hogy a napnak, mely szakában kell rá lesni, ez attól függ, mikor szokott megjönni arra a pontra, a hol lesben várjuk. Figyelmeztetek, hogy rendkívüli szívóssága és nagy életeréje miatt apróbb söréttel hiába puffogatnánk rá; ennek golyó a legjobb, de vastag göbecs is megteszi, ha meglehetősen közeli lövésre engedjük hozzájuk közelíteni.”* Ugyancsak megemlítette, hogy tolla kelendő volt, *„szárnyait asszony és halász egyaránt a legkitűnőbb tollseprőnek tartja.”* Húsa bár halszagú volt, megfelelően elkészítve (egy éjszakán át borecetbe mártott ruhába göngyölítve) élvezhető volt (LAKATOS 1905).

3.2. VADÁSZIDÉNY ÉS TERMÉSZETVÉDELMI STÁTUSZ

A gólyák védelmi kérdése egészen 1901-ig nem került napirendre Magyarországon. A HERMAN OTTÓ által összeállított madárvédelmi rendeletbe (24 655/1901. FM. rendelet) több, korábban vadászható madárfaj is belekerült, viszont a gólyákat még itt sem említették. Öt esztendővel később e rendelkezés bővült és napvilágot látott a mezőgazdaságra hasznos madarak védelméről szóló 1906. évi I. törvény, amiben már a két hazai gólyafaj is szerepelt a természetvédelmi oltalomra érdemes madarak sorában (OROSZI, 1996).

Az 1929. évben megjelent *Vadászati Útmutatóban* nevesítésre kerültek a gólyák is a gázlók sorában, mint minden időben védendő madárfajok, megerősítve ezzel a törvény erejű oltalom tényét (NAGY 1929). A madárvédelemről szóló 59/1954. (IX. 9.) MT. rendeletben (1. § /2/) már a fokozottan védett fajok körében említik a fekete gólyát.

Sok vadgazdálkodó még az 1960-as években sem törődött bele a fehér gólya védelmébe, így számos bejelentés érkezett az Országos Természetvédelmi Hivatalhoz, amiben kérvényezték a gólyák gyérítésének engedélyezését az apróvad védelme érdekében. Részben a táplálkozásbiológiai vizsgálatok eredményeire, a faj riasztó mértékű állományapadására, részben pedig a gólya kultúrtörténeti értékére hivatkozva e kérvényeket elutasítottak (HOMONNAY, 1962; NAGY, 1969). *„Ez év július 1-én lépett életbe az új természetvédelmi törvény, amely szerint a gólyák törvényileg védett madarak. A Magyar Forradalmi Munkás-Paraszt Kormány 23/1962. (VI. 17.) sz. törvényerejű rendeletének 17. §-a szerint a gólyák engedély nélküli elpusztítója 3 000 Ft-ig terjedhető pénzbírsággal sújtható”* (HOMONNAY 1962). Az 1/1982. (III. 15.) OKTH. rendelkezésben már mind a fehér, mind a fekete gólya fokozottan védett fajként szerepelt. A Magyarországon veszélyeztetett, kipusztuló félben lévő fajokat összegző vörös könyvben mindkét gólyafaj szerepel (RAKONCZAY 1989). Változatlan státusszal kerültek felsorolásra a 12/1993. (III. 31.) KTM. rendeletben és a jelenleg hatályos 13/2001. (V. 9.) KÖM. rendeletben is, amelyben a fehér gólya 100 000 forint, míg a fekete gólya 500 000 forint pénzben kifejezett értékkel a 959. és a 960. sorban szerepel.

A gólya vadászata végül a szakmai múlt homályába vész, s hogy valóban igaza volt CHERNEL ISTVÁNNak, hogy a gólyát a nép a szívébe zárta, azt a „magyarság madaráról” szóló olyan híradások is megerősítik, mint a villámsújtotta (ANONIM 1966), vagy épp tűzvész által veszélyeztetett gólyafiókékról (SÖREGI, 1944), esetleg a különleges megtelepedésekről (BÁRSONY, 1940) szóló hírek, amelyek egyébként épp a vadászati lapok hasábjain adtak közre.

3.3. HÁZNÁL TARTOTT SZELÍD GÓLYÁK

CHERNEL ISTVÁN leírásából ismert, hogy a gólyafélék több faja könnyen szelídíthető, felnevelésük is egyszerű volt és jól viselték a „rab életet” (BREHM 1904), akár még fészkeltek

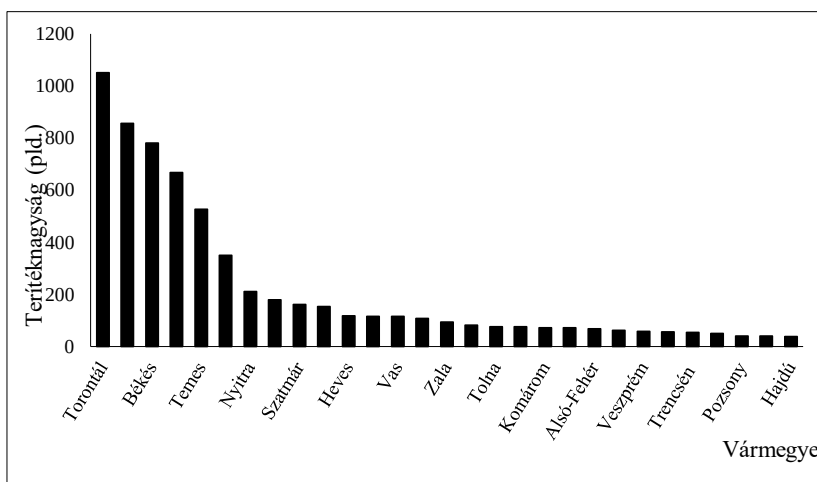
is (ANONIM 1964). Magyarországon az urbánus környezetben fészkelő fehér gólya fiókái kerülhettek legkönnyebben a paraszttudvarokba (FEKETE 1935), ahol gyorsan hozzászoktak az emberhez, olyannyira, hogy szabadon kijártak, sőt az őszi vonulást követően vissza is tértek gazdáik portájára. „[...] *ragaszkodásuk miatt örömet szereznek a tanyán, hasznukra is válnak, mert a férget pusztítják, másrészt azonban nem éppen olcsó rabmadarak, mert sok táplálékot kívánnak*” (BREHM 1904).

3.4. NÉPRAJZI VONATKOZÁSOK

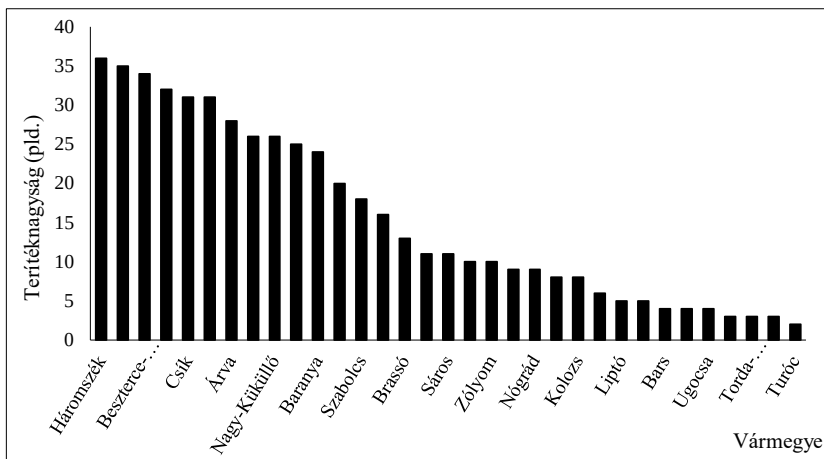
Mi sem bizonyítja jobban, hogy a gólya a népelet része volt, mint az etimológiai vonatkozások, amelyekre részletesen e kötetben nincs mód kitérni. A díszítő motívumok között is megtaláljuk a fehér gólyát (CSILLÉRY 1977), és egy különös szokás, a „gólyaalakoskodás”, vagyis a gólya utánzása is ismert volt a történelmi Magyarország több régiójából (főleg az Alföldről, az ország keleti és északi területéről, valamint Erdélyből). Ilyenkor a jó hangulatú fonóházi játékokban vagy lakodalmak vidám, színes figuráiként tűntek fel a legények gólyáknak álcázott maskaráikban (DÖMÖTÖR 1940, FERENCZI & UJVÁRY 1962).

3.5. A GÓLYÁK TERÍTÉKEI

Az 1907 és 1909 közötti időszakból vármegyei léptékű terítékadatokkal ($n = 6\,856$ pld.) rendelkezünk a Kárpát-medence két gólya fajáról, aminek a meghatározó hányada az akkori állományviszonyokat figyelembe véve egyértelműen a fehér gólya volt (CHERNEL, 1899; BREHM, 1904), ritkább rokona már emberkerülő, óvatos habitusa miatt is csak eseti jelleggel kerülhetett puszkavégre (BREHM, 1904). E madarakból Torontál megyében lőtték a legtöbbet. A három év elejtési adatai alapján az országos teríték 15,3%-át ez az egy megye adta. A 100 példányt meghaladó, de az 1 000 madarat el nem érő lelövésekkel jellemezhető vármegyék (Somogy, Békés, Bács-Bodrog, Temes, Pest-Pilis-Solt-Kiskun, Nyitra, Bihar, Szatmár, Sopron, Heves, Jász-Nagykun-Szolnok, Vas és Arad) az országos gólya teríték 63,4%-át tették ki. A 10–100 példányos elejtési adatokkal jellemezhető vármegyék ($n = 34$) a teríték 20,2%-át, míg az eseti elejtésekkel jellemezhető vármegyék mindössze 1,1%-át adták (**1a-b. ábra**). A fentiek alapján tehát a történelmi Magyarországon Kis-Küküllőt leszámítva minden vármegyében esett gólya.

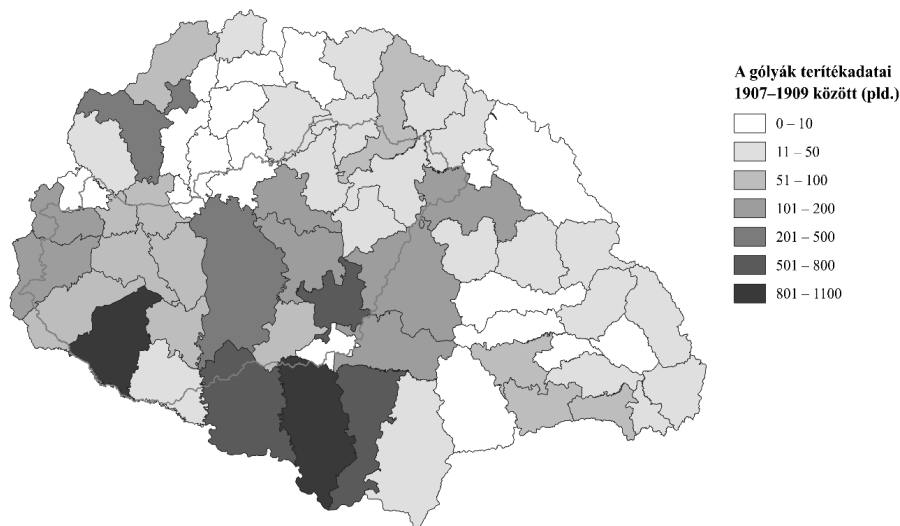
1a. ábra: A gólyák terítékadatai 1907 és 1909 között a Magyar Királyság területén
 Figure 1a: The hunting bags of the Storks between 1907 and 1909 in the Kingdom of Hungary

1b. ábra: A gólyák terítékadatai 1907 és 1909 között a Magyar Királyság területén

Figure 1b: The hunting bags of the Storks between 1907 and 1909 in the Kingdom of Hungary

A gólyák terítékeinek térbeli mintázatát vizsgálva megállapítható, hogy csupán az Északi-Kárpátok néhány vármegyéjéből és Erdély egyes részeiről nem rendelkezünk adatokkal. A terítékek súlypontjai azonban egyértelműen a Magyar Királyság nyugati és középső régiójára, valamint a Délvidékre koncentráálódtak. Az alacsonyabb térszintek, a nagy folyók és azok mellékfolyói mentén elterülő területek szerepe kimagasló volt. Csanád vármegyében vélhetően az adatszolgáltatás pontatlansága az oka a fajkör hiányos terítékadatainak (**2. ábra**).

2. ábra: A gólyák terítékadatainak vármegyei megoszlása 1907 és 1909 között a Magyar Királyság területén

Figure 2: Distribution of Stork hunting bags across counties of the Kingdom of Hungary between 1907 and 1909

Sajnos a gólyák esetében nem állnak rendelkezésre pontos uradalmi adatok. Annyi ismert csupán, hogy 1904-ben Csákován nyolc, míg 1906-ban Temesváron 92 példány került terítékre, de e leírásokban csak a zsákmányolás tényét közölték, a vadászat módját nem. Az őszi időszakban az az évi fiatalokkal csapatokba verődő gólyák könnyű célpontot jelentettek, de valószínűleg a fészkelési időszak alatt is szép számmal esett belőlük a történelmi Magyarország területén.

IRODALOMJEGYZÉK-REFERENCES

- ANONIM (1890): A gólya kártékonyágáról. *Vadászlap* **11**(5): 64–65.
- ANONIM (1894): A gólya kártékonyágáról... *Vadászlap* **15**(22): 295.
- ANONIM (1896a): A gólya mint nyúl-pusztító. *Vadászlap* **17**(20): 271.
- ANONIM (1896b): A gólyáról... *Vadászlap* **17**(21): 283.
- ANONIM (1898a): A gólya kártékonyágáról... *Vadászlap* **19**(27): 363.
- ANONIM (1898b): A gólya mint vadkacsa pusztító. *Vadászlap* **19**(4): 55.
- ANONIM (1899): A gólya kártékonyágáról... *Vadászlap* **20**(18): 243.
- ANONIM (1903): A gólyamadarat... *Vadászat és Állatvilág* **3**(21): 307.
- ANONIM (1964): Állatkertben is fészkel a gólya. *Magyar Vadász* **17**(6): 12.
- ANONIM (1966): Gólya tragédia. *Magyar Vadász* **19**(9): 4.
- BÁRSONY, GY. (1940): Fehér gólya megtelepedése Háromszékben. *Nimród* **28**(31): 509.
- BOROS, J. (1890): A gólya kártékonyágáról. *Vadászlap* **11**(7): 90.
- BREHM, A. (1904): *Az állatok világa. Madarak* 3. kötet [hazai viszonyokhoz alkalmazta CHERNEL ISTVÁN]. Légrády testvérek, Budapest, p. 566–577.
- CHERNEL, I. (1899): *Magyarország madarai különös tekintettel gazdasági jelentőségökre*. Magyar Ornithológiai Központ, Budapest, p. 274–285.
- CSILLÉRY, K. (1977): Állatalakok. In: ORTUTAY, GY. (szerk.) *Néprajzi Lexikon*. I. kötet. A–E. Akadémiai Kiadó, Budapest, p. 76–80.
- DÖMÖTÖR, T. (1940): Állatalakoskodások a magyar népszokásokban. *Ethnographia* **51**: 235–242.
- FEKETE, I. (1935): Bob. *Nimród* **23**(29): 456–460.
- FERENCZI, I. & UJVÁRY, Z. (1962): *Műveltség és Hagyomány*. Egyetemi Nyomda, Debrecen, p. 162.
- HOMONNAY, N. (1962): Gólyáink és az apróvad. *Magyar Vadász* **15**(9): 16–17.
- HORVÁTH, G. (1902): A gólya kártékonyága. *Vadászat és Állatvilág* **2**(12): 190–191.
- LAKATOS, K. (1905): Vizeink szárnyas hal-ellenégeinek vadászata és irtásmódjai. *Vadászlap* **26**(18): 235–239.
- LÉVÁRDI [=HONI ISTVÁN] (1886): Veszedelmes fészekpusztító. *Vadászlap* **7**(21): 296.
- NAGY, L. (1929): Vadászható madarak. *Vadászati Útmutató* **5**: 187.
- NAGY, I. (1969): Amit minden vadásznak tudni kell a gólyáról. *Nimród* **1**(8): 5–6.
- OROSZI, S. (1996): *A magyar természetvédelem kezdetei*. Országos Erdészeti Egyesület, Budapest, p. 87.
- RAKONCZAY, Z. (szerk.) (1989): *Vörös könyv. A Magyarországon kipusztult és veszélyeztetett növény- és állatfajok*. Akadémiai Kiadó, Budapest, p. 77–78.
- ROTHERMUNDT, GY. (1906): A fehér gólya kártételéről. *Vadászlap* **27**(5): 71.
- SCHMIDT, E. (1990): *Legkedvesebb madaraink 16. A gólya*. Magyar Madártani Egyesület, Budapest, p. 25.
- SÓREGI, J. (1944): Gólyafiak tűzveszélyben. *Nimród* **32**(21): 329.

Jogszabályok

- 24 655/**1901** FM számú körrendelet a mezőgazdaságra hasznos állatok oltalmazása érdekében. https://library.hungaricana.hu/hu/view/OGYK_RT_1901/?pg=310&layout=s Letöltés ideje: 2025.08.02.
- 1906.** évi I. törvény a mezőgazdaságra hasznos madarak védelméről. <https://net.jogtar.hu/ezer-ev-torveny?docid=90600001.TV&searchUrl=/ezer-ev-torvenyei%3Fpagemum%3D35> Letöltés ideje: 2025.09.15.
- 59/**1954.** (IX. 9.) MT rendelet a madárvédelemről. https://jogkodex.hu/jsz/1954_59_mt_rendelet_6879600 Letöltés ideje: 2025.08.02.
- 23/**1962.** (VI. 17.) Korm. rendelet a természetvédelemről szóló 1961. évi 18. törvényerejű rendelet végrehajtásáról. https://jogkodex.hu/jsz/1962_23_korm_rendelet_8390904 Letöltés ideje: 2025.09.15.
- 1/**1982.** (III. 15.) OKTH rendelkezés a védett és fokozottan védett növény- és állatfajokról, egyedeik értékéről, a fokozottan védett barlangok körének megállapításáról, valamint egyes védett állatfajokkal kapcsolatos korlátozások és tilalmak alóli felmentésekről.
- 12/**1993.** (III. 31.) KTM rendelet a védett és fokozottan védett növény- és állatfajokról, egyedeik értékéről, a fokozottan védett barlangok körének megállapításáról, valamint egyes védett állatfajokkal kapcsolatos korlátozások és tilalmak alóli felmentésekről szóló 1/1982. (III. 15.) OKTH rendelkezés módosításáról. https://jogkodex.hu/jsz/1993_12_ktm_rendelet_4688473 Letöltés ideje: 2025.07.05.
- 13/**2001.** (V. 9.) KöM rendelet a védett és a fokozottan védett növény- és állatfajokról, a fokozottan védett barlangok köréről, valamint az Európai Közösségben természetvédelmi szempontból jelentős növény- és állatfajok közzétételéről. 2. melléklet. <https://net.jogtar.hu/jogszabaly?docid=a0100013.kom> Letöltés ideje: 2025.07.05.